

Mokslo Lietuva

REKTORIUS PETRAS BARŠAUSKAS: „STATYKIME TILTUS, O NE SIENAS“ ■ 3, 9 p.

MOKSLAS, POLITIKA, PROGRESAS IR ETIKA ■ 11 p.

ŠIAULIŲ SCENOS
PIRMIEJI

■ 10, 12 p.

■ 4–5 p. Juozas Lazauskas – pedagogas, vadovėlių autorius, lituanistas, filosofas, redaktorius... ■ 11 p. Akademikui Zigmui Januškevičiui – 100

Nr. 21(465)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Gedimino Zemelicko nuotrauka

Archeologas Vykintas Vaitkevičius veda ekskursiją po Lietuvos šventvietes

Vykintas VAITKEVIČIUS – Valstybinės Jono BASANAČIAUS PREMIJOS LAUREATAS

Valstybinė Jono Basanavičiaus premija per tautos patriarcho 160-ąsias gimimo metines šiemet lapkričio 23 dieną Lietuvos nacionaliniame muziejuje įteikta archeologui, istorikui, kultūrinio kraštovaizdžio tyrinėtoji Vykintui VAITKEVIČIUI. Šis garbingas apdovanojimas jam skirtas už kompleksinius Lietuvos etninių žemių tyrinėjimus (2007 m. ekspediciją „Neris ir jos krantai“, Konstantino Tiškevičiaus kelias po 150 metų“, 2010–2011 m. vykdytas ekspedicijas Gervėčių krašte), archeologinius tyrinėjimus (2006–2011 m. archeologinius Bajorų kapinyno kasinėjimus, Turlojiškių pilkapių tyrimus, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo palaiškų sudėginimo vietos paieškas), istorinio paveldo paminklų paieškas, jų populiarinimą ir kovą už jų išsaugojimą, taip pat lituanistinių šaltinių skaitmeninimą (informacinės sistemos „Aruodai“ sukūrimą) ir mokslinių tyrimų viešąją sklaidą.

Atskiro dėmesio nusipelno V. Vaitkevičiaus atliekama archeologijos mokslo sklaida ir populiarinimas visuomenėje. Lietuvos nacionalinis muziejus ir Lietuvos archeologijos draugija nuo

2002 m. pavasario rengia „Profesorės Marijos Gimbutienės skaitymus“, per kuriuos pristatomi naujausi lietuvių archeologų tyrimai. Šie renginiai susilaukė didelio susidomėjimo ir juos sunku būtų išsivaizduoti be V. Vaitkevičiaus aktyvaus dalyvavimo.

Jaunatviškumo ir universalumo dermė

Premijos teikimo iškilmėse dalyvavo Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas Andrius Kubilius, Kultūros ministras Arūnas Gelūnas, ankstesnių metų Valstybinės J. Basanavičiaus premijos laureatai, mokslo bendruomenės nariai, kultūros barose dirbantys asmenys ir tie, kurie suvokia Vykinto Vaitkevičiaus darbų vertę.

Humanitarinių mokslų daktarą Vykintą Vaitkevičių garbingai premijai gauti pasiūlė Lietuvos archeologų draugija ir Vilniaus universiteto Lietuvių literatūros katedra. Naująjį laureatą atėjusiems į Lietuvos nacionalinį muziejų pristatė Kultūros ministerijos Regionų kultūros skyriaus vedėja Irena Seliukaitė, beje, taip pat

šios garbingos premijos laureatė, siūlė atkreipti dėmesį į V. Vaitkevičiaus kandidatūrą pasiūliusių žymių archeologų, daktarų ir profesorių rekomendacijas – jos visos parašytos labai šiltai, be formalių pripažinimo žodžių. Su tokia meile kolegai, jaunam archeologui – Vykintui tik 37-eri – parašytų rekomendacijų nėra susilaukęs nė vienas iš ligi šiol mūsų tautos patriarcho vardu pavadintą premiją gavusių asmenų. Su visa derama pagarba kitiems šios premijos laureatams, neabejotinai vertiems plataus pripažinimo, turime pastebėti, kad V. Vaitkevičius išsiskiria stebėtinu universalumu. Senąją baltų kultūrą jis tyrinėja archeologijos, istorijos, mitologijos, tautosakos, etnologijos, folkloro, kalbotyros, geografijos, kultūrinio kraštovaizdžio teikiamomis galimybėmis ir duomenimis. Šis universalumas, atskirų mokslinių rezultatų ir išvadų sintezavimo gebėjimai tiesiog stebina, ypač žinant tyrinėtojo amžių. Tačiau asmenybės brandumas matuojamas ne vien nugyventais metais.

■ Nukelta į 6 p.

Kauno miesto vartai atsivers į studentų miestelį

Lapkričio 25-oji buvo svarbių įvykių diena Kauno technologijos universitete (KTU). Pirmoje dienos dalyje simbolinės kapsulės įkasimu pradėta Nacionalinio atviros prieigos mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros (MTEP) centro statyba Studentų gatvėje, šalia Dizaino ir technologijų fakulteto, o antroje dienos pusėje vyko naujojo KTU rektorius prof. Petro Baršausko inauguracijos ceremonija.

Nacionalinio atviros prieigos MTEP centro veiklos modelio pristatymo ir simbolinės kapsulės įkasimo šventės dalyvius sveikino švietimo ir mokslo ministras Gintaras Steponavičius, Kauno miesto meras Andrius Kupčinskas, naujasis AB „Achemos Grupė“ prezidentas Arūnas Laurinaitis ir kiti asmenys.

Pulsuojanti mokslo, studijų ir verslo erdvė

Mėgstantys apibendrinimus ir gyvenimo įvykiuose ieškantys simbolių prasmę nesunkiai jų ras ir šiuose įvykiuose. Ar ne simboliška, kad Nacionalinio atviros prieigos MTEP centras, kaip svarbiausias slėnio „Santaka“ objektas, statomas šalia judrios K. Baršausko gatvės, į kurią veda Studentų gatvė. Pagal idėjinį ir urbanistinį užmanymą, kuris įgyvendinamas pagal architektės Gražinos Janulytės-Bernotienės projektą, naujasis MTEP centras ir jo aplinka ne tik papuoš reprezentacinį KTU Studentų miestelio vaizdą nuo K. Baršausko gatvės, bet ir užbaigs jį formuoti. Studentų miestelis įgaus jam deramą architektūrinę ir urbanistinę išraišką, funkcionuos kaip vieninga pulsuojanti mokslo, studijų ir verslo erdvė.

KTU rektorius prof. Petras Baršauskas su mokslo prorektore prof. Asta Pundziene pristato Nacionalinio atviros prieigos MTEP centro veiklos modelį

Simboliška, kad lygiai prieš 50 metų Kauno studentų miestelį pradėjo formuoti tuometinis Kauno politechnikos instituto rektorius prof. Kazimieras Baršauskas (1904–1964), dabartinio

■ Nukelta į 2 p.

Gedimino Zemelicko nuotrauka

MŪSŲ UNIVERSITETAI

Kauno miesto vartai atsivers į studentų miestelį

Gedimino Žemlicko nuotraukos

Nacionalinio atviros prieigos MTEP centro statybos pradžios ir simbolinės kapsulės įkasimo ritualo dalyviai: KTU kapelionas Petras Pich, Kauno meras Andrius Kupčinskas, LR švietimo ir mokslo ministras Gintaras Steponavičius, UAB „Pireka“ direktorius Linas Piliponis, aktorius ir renginio vedėjas Ridas Žirgulis, švietimo ir mokslo ministro patarėjas Jonas Okunis, KTU Studentų atstovybės prezidentas Justinas Staugaitytis

■ Atkelta iš 1 p.

KTU rektorius prof. Petro Baršausko tėvas. Pradėjo 1961 m., kai šalia tuometinių ketvirtųjų KPI rūmų Radvilėnų plente buvo padėtas kertinis akmuo pirmajam būsimam miestelio pastatui. 1965 m. šventos pirmos įkurtuvės, kai duris atvėrė architekto Vytauto Jurgio Dičiaus suprojektuoti dabartiniai Architektūros ir statybos fakulteto rūmai (Studentų g. 48). Tuomet juose įsikūrė Statybos ir santechnikos bei Elektrotechnikos fakultetai. 1969 m. buvo užbaigti Elektronikos rūmai (Studentų g. 50), juose tada veikė Automatikos ir Radiotechnikos fakultetai. Taip prasidėjo Studentų miestelio projektavimas ir statyba, kurios logiškos urbanistinės užbaigos teko laukti daugiau kaip pusę šimto metų.

Tai, ką pradėjo kurti ir puoselėti rektorius Kazimieras Baršauskas, lemta užbaigti jo sūnui Petriui Baršauskui, o tai itin prasminga ir simboliška. Atrodo, kad nematoma Likimo ranka tikslingai rikiuotų įvykius ir žmonių darbus. Sugriuvo paskutinė Europos imperija, pasikeitė santvarka, atsidūrė kitoje geopolitinėje erdvėje, nors iš vietos nepajudėjome, tačiau išliko ir tęsiami darbai, kurie turi nenykstantią prasmę ir išliekamąją vertę. Štai kur glūdi tikrojo istorinio optimizmo šaknis, net jei kasdienybės rutinoje tam optimizmui ne visada lieka vietos.

Studentai iš rankų į rankas tarsi estafetės lazdelę perduoda simbolinę kapsulę su tekstu, adresuotą į neapibrėžtą nežinią – ateities kartoms. Kapsulė tuojau bus įleista į jai skirtą vietą žemėje ir užbetonuota. Visi dalyvaujantys supranta vyksmo svarbą: esame komunikacijos, dabarties san-

ryšos su ateitimi liudininkai ir dalyviai. Prasmingas aktas, sureikšminantis dabarties akimirką, pratęsiantis jos gyvavimą, gal ir išlikimą laike. Reikia tikėtis, kad tie, kurie tą kapsulę su tekstu atkas, supras, kas jame rašoma. O gal žiūrės kaip kad mes nesuprantačiomis akimis žiūrime į hetitų raštą ar Napoleono kariai Egipto kampanijos metu spoksojo į aptiktą Rozetės akmenį su iškaltais senovės hieroglifais. Ką ten kariai, jei ir „nemirtingieji“ Prancūzijos akademijos nariai jautėsi bejėgiai, kol Žanas Fransua Šampoljonas tų hie-

„Šiuo laišku liudijame, kad 2011 m. spalio pradžioje Kauno technologijos universiteto (KTU) Studentų miestelyje, švenčiant garbingą 50-ties metų jubiliejų, pradėtas statyti tarptautinius standartus atitinkantis Nacionalinis atviros prieigos mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtos (MTEP) centras, kuris yra „Santakos“ slėnio dalis“. Šį raštą pasirašė KTU

šalia naujos statybvietės, netoli KTU Dizaino ir technologijų fakulteto pastato. Judria K. Baršausko gatve judančio transporto gausmą užgožė statybvietėje dirbančios technikos burzgimas, bet jis nieko neerzino, veikia priminė darbščių bičių dūzgimą per medonę. Statybininkai dirbo savo įprastą darbą. Iki 2013 m. birželio naujasis centras turi iškilti, statybininkus pakeis „Santakos“ slėnio projektus vykdančios mokslininkai ir inžinieriai, kursis pumpurinės įmonės, bus pradėti įgyvendinti mokslininkų ir verslo bendri projektai.

Rektorius Petras Baršauskas ir mokslo prorektorė prof. Asta Pundzienė pristatė susirinkusiems į šventę Nacionalinio atviros prieigos MTEP centro veiklos modelį. P. Baršauskas pabrėžė mokslinės minties komercializacijos svarbą, ir šis etapas turės prasidėti nedelsiant, nelaukiant, kol naujasis centras pradės veiklą. Kokia veikla

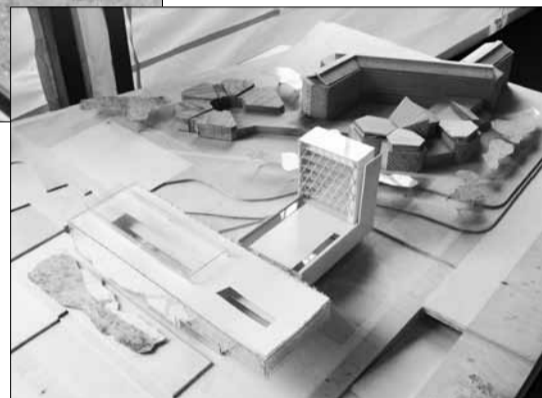
projektų lėšomis. Pirmasis – „Slėnio „Santaka“ technologijų perdavimo ir verslo inkubatoriaus bazės įkūrimas“, antrasis – „Nacionalinio atviros prieigos MTEP centro įkūrimas“. Štai kodėl tokia svarbi dviejų – Švietimo ir mokslo bei Ūkio ministerijų darni veikla ir iš to turintis kilti finansinis tvarumas.

Statybos kaina – 54 mln. litų, o moderniai įrangai įsigyti skirta apie 90 mln. litų. Visas kompleksas, kurį numatoma baigti 2013 m. birželį, kainuos apie 145 mln. litų. MTEP centro statybos rangovas – bendrovė „Pireka“, o darbus prižiūri bendrovė „Projektų centras“.

Laukiama inovatyvių idėjų iš verslo partnerių, „verslo angelų“ ir visų, kurie turi, ką pasiūlyti ir nori bendradarbiauti. Galima neabejoti, kad naujajame centre ras kur savo jėgas pritaikyti įvairių pakopų studentai. Jiems šis centras, kaip ir apskritai „Santakos“ slėnyje įsikursiantys institutai, kiti mokslo ir verslo dariniai, turėtų tapti puikios praktikos ir idėjų įgyvendinimo vieta.

Architektūroje užkoduota bendradarbiavimo idėja

Bendradarbiavimo idėją siekta išryškinti ir MTEP centro architektūriniame projekte, kuris atrinktas iš 13 pateiktųjų konkursui. Kaip minėta, geriausiai pripažintas projektas, kurį pasiūlė architektės Gražinos Janulytės-Bernotienės studija. Bent kiek susipažinusiame su naujaisiais Kauno miesto architektūriniais laimėjimais, šis faktas neturėtų stebinti. G. Janulytė-Bernotienė yra žinoma architektė, pelniusi Kauno krašto „Metų architektas 2007“ nominaciją už Kauno medicinos universiteto bibliotekos, Marijampolės kultūros centro sukūrimo ir M. K. Čiurlionio dailės muziejaus rekonstrukcijos projektus. 2010 m. pagal šios architektės projektą KTU

Taip makete atrodo Nacionalinio atviros prieigos MTEP centro architektūrinis sprendimas

numatyta ir kokių rezultatų tikimasi iš naujojo MTEP centro? A. Pundzienė priminė keturias prioritines slėnio „Santaka“ veiklos kryptis: tai darnioji chemija ir biofarmacija, mechatronika ir elektroninės technologijos, ateities

Simbolinės kapsulės tekstą pasirašė UAB „Pireka“ direktorius Linas Piliponis, Kauno meras Andrius Kupčinskas, LR švietimo ir mokslo ministras Gintaras Steponavičius, KTU rektorius prof. Petras Baršauskas, mokslo prorektorė Asta Pundzienė, LR ūkio ministerijos atstovas Almantas Danilevičius ir KTU prof. Raimundas Šiaučiušas

rogilų neiššifruvo. Jei lietuvių kalbai liko gyvuoti daugių daugiausia šimtas metų, kaip tvirtina kai kurie mūsų namudiniai futuristai, skubindami mokytis kitų kalbų (mat kas pirmas įsisavins, įgis privalumų konkurencinėje kovoje), taigi visai gali būti, kad ir mūsų tekstas į ateitį prasmegs beprasmybėje – tiesiog nebus kam perskaityti. Nėra blogiau kaip likti neišgirstam, pagarsinsime bent pirmąsias į kapsulę įdėto rašto eilutes:

vadovai ir atsakingi valstybės pareigūnai bei prie statybos prisidėjusieji asmenys.

Kur iškils inovacijų generavimo centras

Simbolinės kapsulės įkasimas – įvykio kulminacija, o prasidėjo nuo įprastų tokiems atvejais prakalbų, sveikinimų ir palinkėjimų. Svarbiausi programoje numatyti dalykai vyko baltojoje palapinėje, tai progai pastatytoje

energetika, informacinės ir telekomunikacinės technologijos. Šių krypčių darbai bus įgyvendinami per institutus ir centrus, kurie įsikurs pradėtame statyti MTEP centro ir kitose slėnio „Santaka“ patalpose.

Daug vilčių dedama į darnią Švietimo ir mokslo bei Ūkio ministerijų veiklą, iš kurios tik ir gali kilti finansinis tvarumas, būtinas tokio projekto įgyvendinimui. Priminsime, kad MTEP centro statyba finansuojama dviejų

miestelyje prie Cheminės technologijos fakulteto visiškai renovuotas KTU Maisto mokslo ir kompetencijos centro pastatas, prie kurio savo pasakojime dar sugrįšime.

Kas patraukia akį konkurse laimėjusiame Nacionalinio atviros prieigos MTEP centro architektūriniame projekte? Pirmiausia jo šiuolaikiškumas. Projektas pradėtas kurti 2009 m.

Kauno technologijos universiteto rektorius prof. Petras Baršauskas po inauguracijos sako prakalbą

Rektorius Petras BARŠAUSKAS: „STATYKIME TILTUS, O NE SIENAS“

Naujo rektoriaus atėjimas dažniausiai žymi ir tikėtiną permainų metą, bent jau jų viltį, jei galvojama apie permainas į gera. Tiesa, šiame ne itin tvariame pasaulyje, kurio dalimi esame, visose permainose glūdi didžiausios prieštaros – nelygu kurios ilgainiui išryškės. Lemti gali net ir ne paties rektoriaus asmenybė, bet aplinkybių ir veiksmų visuma, kaip kad laivo likimas atviroje jūroje kartais priklauso ne vien nuo kapitono ar įgulos profesionalumo ir įgūdžių, bet ir nuo oro sąlygų bei daugelio kitų įvykių, kartais ir sutapimų, kurie gali tapti lemtingais.

Palyginimai yra mūsų gyvenimo dalis

Kad atskiro universiteto gyvenimą palyginome su laivu atviroje jūroje,

visai pateisinama, nes tą patį galėtume pasakyti ir apie Lietuvos valstybės nūdienį gyvenimą, skirtąsi nebent laivo parametrai. Žvelgdamas į Kauno technologijos universiteto (KTU) ir jo pirmtako Lietuvos universiteto (nuo 1930 m. – Vytauto Didžiojo universitetas) rektorių sąrašą nejučia mėgini ieškoti išskirtinybių arba dėsningumų, kurie galėtų padėti suvokti vykusius ir vykstančius pokyčius – jie galop tampa aukštosios mokyklos raida, istorija. Pradedant pirmuoju Lietuvos universiteto rektoriumi prof. Jonu Šimkumi ir baigiant prof. Antanu Purėnu, visi ikikariniai rektoriai vadovavo universitetui tik po metus laiko. Antrojo pasaulinio karo metais, pradedant nuo prof. Julijono Gravrogko, šis dėsningumas pradeda keistis: Gravrogkas universitetui vadovavo 1941–1943 m.,

t. y. dvigubai ilgiau už pirmtakus iki pat universiteto uždarymo 1943-aisiais.

Pokario metais buvę dėsningumai suyra, o 1950 m. Kauno universitetas buvo perorganizuotas į Kauno politechnikos institutą (KPI) ir Medicinos institutą. Politechnikos vadovu, iš pradžių direktoriumi, vėliau rektoriumi paskiriamas prof. Kazimieras Baršauskas. Su jo vardu susijusi technikos mokslų ir inžinerijos mokslų sparti plėtra Lietuvoje, nors nereikėtų pamiršti, kad K. Baršauskas buvo fizikas, tyrinėjęs kosminių spindulių energijos pasiskirstymą, su kitais tyrė ultragarinės spektroskopijos metodiką, branduolių magnetinį rezonansą, puslaidininkinių triodų savybes. Paršė gerų mokyklinių fizikos vadovėlių, beje, 1936–1937 m. Berlyno technikos universitete stažavosi pas prof. Hansą

Geigerį. Faktiškai 1950–1964 m. vadovaujant K. Baršauskui, Lietuvoje suformuota nauja aukštoji politechnikos mokykla, per tuos metus studentų skaičius Politechnikos institute nuo 1859 išaugo iki 11 tūkst. 732, t. y. padidėjo 6,3 karto, spėta parengti 6 934 inžinierius. Paskutiniaisiais K. Baršausko vadovavimo metais aštuoniuose KPI fakultetuose (su skyriais Vilniuje, Klaipėdoje, Šiauliuose ir Panevėžyje buvo 13 fakultetų) dirbo 771 dėstytojai (padidėjo 3,1 karto), 147 turėjo mokslinius laipsnius (padidėjo 5,25 karto), 103 buvo įgiję mokslinį vardą (2,6 karto daugiau). Tai duomenys iš buvusio KPI rektoriaus (1964–1983), atėjusio po K. Baršausko, prof. Marijono Martinaičio pateiktų duomenų.

Jei ką vargina skaičiai, pasakysime būdingu pavyzdžiu, kaip K. Baršauskas rasdavo išeitį net ten, kur kitas jo vietoje būtų pasakęs – neįmanoma. Kad ir toks. Pagal galiojusią tuo metu tvarką aspirantams vadovauti turėjo teisę tik mokslų daktarai (dabar atitiktų habil. dr.), o jų KPI labai trūko. Ką gi darė K. Baršauskas? Skirdavo aspirantui vadovauti du mokslininkus – gretimos srities mokslų daktarą ir tiesiogiai vadovaujantį reikalingos krypties docentą. Ir vilkas sotus, ir avis sveika. Studentai ir dėstytojai mylėjo savo rektorių, nes buvo už ką. Ar apie daugelį vadovų būtų galima pasakyti tą patį šiandien? Daugybei jaunų žmonių rektorius K. Baršauskas tiesiogine prasme atvėrė duris į KPI, nors šie buvo vadinamųjų „buožių“ ir tremtinių vaikai, vienaip ar kitaip „suteptomis“ (santvarkos požiūriu) charakteristikomis. Tas paprastas ir nuoširdus žmogus logiškumu, dalykiškumu ir intelektu nuginkluodavo net ir negeranoriškiausius oponentus. Ir pasiekdavo savo. Todėl ir šiandien išlieka dabartinio Kauno technologijos uni-

versiteto darbuotojams ir studentams kaip moralinis autoritetas, atsakomybės ir akademinio sektinumo pavyzdys. Nepriklausomoje Lietuvoje 2008 m. K. Baršauskas po mirties apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino Riterio kryžiumi.

Palinkėjimai naujam rektoriumi

Naujam KTU rektoriumi prof. Petru Baršauskui bus nelengva, nes visados bus lyginamas ir vertinamas pagal tėvo Kazimiero Baršausko užduotą mastelį. Po rektoriaus toga nepasislėpsi. Nėra ir reikalo. P. Baršauskas dirba tame pačiame kabinete KTU Centreliuose rūmuose, kuriuose dirbo ir jo tėvas. Kokią mokslinės ir gyvenimiškos veiklos patirtį turi?

1977 m. baigė tuometinį KPI, įgijo inžinieriaus energetiko kvalifikaciją. Leningrado aviacinių prietaisų gamybos institute apgynė technikos mokslų kandidato disertaciją. 2002 m. tapo habilituotu socialinių mokslų daktaru. Dirbo inžinieriumi energetiku. 1980–1983 m. KPI aspirantas, nuo 1989 m. – docentas. 1987–1988 m. KPI mokslo sekretorius, 1989–1990 m. prorektorius pavaduotojas mokslui. 1992–2002 m. jau KTU tarptautinių ryšių ir infrastruktūros prorektorius. 2002 m. KTU Europos instituto profesorius, nuo 2011 m. gegužės 31 d. KTU rektorius.

Stažavosi Aberdino universitete (Didžioji Britanija, 1990–1991), vėliau vadovavo keliems projektams Didžiojoje Britanijoje. Nuo 1992 m. Tarptautinės integracijos centro „Baltoskandija“ direktorius. 1994–1997 m. atstovavo Danijos industrijos konfederacijai Lietuvoje, jam vadovaujant,

Kauno technologijos universiteto Senato nariai ir bendruomenės nariai, Lietuvos universitetų rektoriai ir šventinio renginio svečiai klausosi KTU rektoriaus prakalbos

VERSMĖS

JUOZAS LAZAUSKAS – pedagogas, vadovėlių autorius, lituanistas, filosofas, redaktorius...

Vitas LABUTIS

Glauštą Juozo Lazausko biografiją randame keliuose mūsų enciklopedijose. Ten jis pristatomas panašiai, bet kiek skirtingai: mokytojas, lituanistas (*Lietuvių enciklopedija*, T. 14, JAV, Bostonas, 1958, p. 300), pedagogas, vadovėlių autorius (*Tarybų Lietuvos enciklopedija*, T. 2, Vilnius, 1986, p. 494), pedagogas (*Visuotinė lietuvių kalbos enciklopedija*, T. 11, Vilnius, 2000, p. 637). Taigi striukiariausiai J. Lazauskas pristatytas dabartinėje enciklopedijoje – tik pedagogas. Tai nekonkreto ir per siaura. Sumenkinant šio asmens lituanistinę veiklą, tarsi pateisinama, kodėl jo biografijai neatsirado vietos „Lietuvių kalbos enciklopedijoje“. Vieninteliame specialiai J. Lazauskui (po mirties) skirtame straipsnyje (*Mūsų kalba*, 1972, 4 sąs., p. 34–37) Antanė Kučinskaitė šį jos gerai pažintą žmogų pristatė kaip pedagogą, kalbininką, didelį eruditą, visuomenės veikėją. Dar derėtų pridurti, kad J. Lazauskas buvo publicistas, filosofas ir redaktorius, veikli ir drąsi asmenybė.

Pravartu trumpai apibūdinti laikotarpį, vietą ir sąlygas, kuriomis formavosi J. Lazausko asmenybė – kaip žmonės sako: „Geroje dirvoje geras grūstas bręsta“.

Lietuvos Užnemunėje Rusija pasiglemžė ne iš karto po jungtinės Lietuvos ir Lenkijos respublikos paskutinio padalijimo (1795 m.), o tik po to, kai ją apie 10 metų valdė Prūsija, po to čia šeimininkavo prancūzai, kurie tvarkėsi, kaip jiems geriau, tačiau įvedė vadinamąjį Napoleono kodeksą, oficialiai panaikinusį baudžiamą ir visiems suteikusį šiokių tokių asmens laisvų. Tik Napoleonui pralaimėjus karus, Rusijos valdžioje atsidūrė ir Užnemunė. Tačiau liko galioti Napoleono kodeksas, ir šis kraštas buvo priskirtas carui pavaldžiai savotiškai Lenkijos karalystei. Jai priklausė ir Kalvarijos, Marijampolės, Naumiesčio (Vladislavovo), Vilkaviškio apskritys, kurių kaimuose absoliučią daugumą gyventojų sudarė lietuviai valstiečiai. Kiek pajėgdami jie stengėsi išsipirkti žemę iš dvarininkų ir kartu su karališkųjų kaimų valstiečiais sparčiai didino tvirtų ūkininkų gretas. Tokių ūkininkų vaikai vis labiau veržėsi į mokslus. O šiuo atžvilgiu Suvalkų gubernijoje Rusijos valdžia darė šiokių tokių išimčių: pradinį klasių mokytojų galėjo dirbti ir lietuviai, Marijampolės ir Suvalkų gimnazijose leista turėti po vieną lietuvių kalbos pamoką. Taigi vykstant nuožmiam

rusinimui, Užnemunėje palikti praviri nedideli langeliai, sudarė galimybių bręsti susipratusiems lietuviams.

Juozo Lazausko vaikystė ir pirmieji mokslai

Marijampolės apskrities anais laikais buvusio Padovinio valsčiaus rytiniame pakraštyje, įsispraudęs tarp

J. Lazauskas 1911 m. Veiverių Mokytojų seminarijoje

Amalvo ir Žuvinto pilių, abipus Dovinės upės, keliomis linijomis tiesėsi kadaise laikytas karališkuoju (nėjusiu tiesioginės baudžiamos) nemažas Daukšių bažnytkaimis. Paskutiniame XIX a. dešimtmetyje vienoje Daukšių linijoje gyventa valakinio ūkininko

Jurgio Lazausko, neseniai vedusio ūkininkaitę Mantvilaitę (taip šiame krašte tariama Montvilos pavardė). Jiems 1892 m. vasario 14 d. gimė sūnus Juozas.¹ Deja, jo tėvas po kelerių metų mirė ir motina ištekėjo už iš gretimio Amalviškių kaimo kilusio ūkininkaitės Vinco Glavecko. Jau 1897 m. Juozas įgijo netikrą brolių ir seserų Juozas turėjo net septynis.

Lietuviškai skaityti Juozas tikriausiai pramoko namuose, nes yra duomenų, kad Prūsijoje spausdinamos lietuviškos knygos, ypač maldaknygės, pasiekdavo ir Daukšius. Būdamas maždaug dešimties metų Juozas pradėjo lankyti tik už gero puskilometro buvusią Daukšių pradžios mokyklą. Pakliuvo geras lietuvių mokytojas Misiurevičius, kurio pėdomis vėliau ėjo ir tėvą pakeitęs „daukšiečių gerbiamas Misiurevičiaus sūnus Juozas“ – rašė vyskupas V. Brizgys knygoje „Gyvenimo keliai“ (p. 35). Pats J. Lazauskas atsiminimuose apie J. Jablonskį rašė, kad „mokytojas keletą mokinių padarė Daukšių bažnyčios „klapčiukais“ (*Kalbotyra*, p. 95). Tarp jų atsidūrė ir du Juozai (Lazauskas ir vėliau tarybinis akademiku tapęs iš Plymių kilęs Juozas Žiūgžda). Anais laikais

ne kiekvienas mokytojas galėjo ryžtis siūlyti mokiniams eiti tarnauti katalikų bažnyčioje. Greičiausiai mokytojas bendravo su Daukšių bažnyčios vikaru, išsilavinusiu kunigu Jonu Totoraičiu, vėliau tapusiu profesoriumi ir parašiusiu „Sūduvos Suvalkijos istoriją“

(I d., 1938). Pats J. Lazauskas vėliau rašė, kad patarnaudamas bažnyčioje, „pramoko lotynų kalbos ir geriau skaityti lietuviškai“ (Žr. J. Lazauskas. *Apie J. Jablonskį*. *Kalbotyra*, 5, 1961). O mokykloje tuomet buvo privaloma viską dėstyti rusiškai ir lietuvių kalbos mokoma tik kaip atskiro dalyko. Kunigas J. Totoraitis skatino savo patarnautojus užrašinėti dainas, pasakas, mįsles, priežodžius (Ten pat). Juozas užrašė nemažą pluoštą tautosakos. Daukšių pradžios mokyklą J. Lazauskas baigė 1905 m. (ar 1906 m.).

Porą metų Juozui teko ganyti tėvų gyvulius. Labai mėgo skaityti knygas, jas skaitė ir gandydamas. Motinos nusižežtas į Marijampolę, knygyne pamatė P. Kriaušaičio (J. Jablonskio) „Lietuviškos kalbos gramatiką“. Deja, tada nepavyko jos įsigyti (Žr. Lazauskas. *Min. str.*, p. 95). Apie šią „Gramatiką“ Juozas tikriausiai žinojo iš savo mokytojo Misiurevičiaus.

Mokytojų seminarija ir pirmieji mokytojo metai

Tikriausiai 1908 m. J. Lazauskas įstojo į Užnemunėje pagarsėjusią Veiverių mokytojų seminariją. Daug skaitęs, vis labiau domėjosi lietuvių kalba. Iš draugo gavo paskaityti ir minėtąją P. Kriaušaičio gramatiką. Mokytojų seminariją baigė 1911 m. Kitais metais jau pradėjo dirbti Vilkaviškio apskrities Pašeimeniuose pradžios mokykloje. Čia, Pašeimeniuose, J. Lazauskas 1912 m. vedė Oną Andrusaitę, čia jiems gimė ir pirmasis sūnus Gražvydas – Juozas (1914 m.).

Užgriuvus pirmajam pasauliniam karui, J. Lazauskas buvo mobilizuotas į

rusų kariuomenę ir, kaip atsiminimuose vėliau rašė sūnus Jonas Algirdas, atsidūrė tolimoje Uzbekijoje. Yrant carinei santvarkai, J. Lazauskui 1917 m. pavyko grįžti į Lietuvą.

Lietuvoje vėl įsitraukė į darbą Vilkaviškio apskrities mokyklose. Būdamas tik pradžios mokyklos mokytojas 1919 m. J. Lazauskas nuvyko į Kauną ir aplankė Joną Jablonskį, kurio straipsnius atidžiai skaitydavęs. Savo atsiminimuose vėliau pats Juozas rašė, kad jam rūpėjusi balsių rašybos istorija, tačiau labiausiai troško gauti daugiau paskaitinėti P. Kriaušaičio gramatiką. Gavęs ją ir įnikęs šį tą nusirašinėti, buvo J. Jablonskio paklausinėtas, kas esąs ir ką dirbęs. Mokytojas papasakojo ne tik kas ir ką veikęs, bet ir apie tai, kaip rinkęs pasakas ir dainas (J. Lazauskas. *Apie J. Jablonskį*. – *Kalbotyra*, 5, 1967). Lankytasi pas J. Jablonskį ne tą vieną kartą.

Darbas mokytojų seminarijose ir Dotnuvos žemės ūkio technikume, pažintis su Vydūnu, pokalbiai su J. Jablonskiu

Anų laikų nepriklausomoje Lietuvoje, kai pradėjo veikti daugiau mokytojų seminarijų, ėmė trūkti lietuvių kalbos mokytojų, tad besidomintis lietuvių kalbos reikalais J. Lazauskas 1922 m. pateko į Telšių mokytojų seminariją. Joje dėstė lietuvių kalbos ir jos metodikos dalykus. Norėdamas labiau plėsti savo akiratį J. Lazauskas, kaip pats spėja, rekomenduotas J. Jablonskio, persikelia į Dotnuvos žemės ūkio technikumą, kuriame dirba 1923–1924 m., o po to vėl grįžta į mokytojų seminariją

Pirmoji mokykla, kurioje mokėsi Juozas Lazauskas

¹ Duomenų apie Juozo Lazausko vaikystę, asmeninį gyvenimą ir ryšius su tėviške Daukšiuose daugiausia imta iš J. Lazausko netikrų brolių ir seserų prisiminimų, saugomų asmeniniuose Ksaveros Brusokienės-Pūkaitės ir Jurgio Glavecko archyvuose. Giminių Jurgio Glavecko archyve yra ir Juozo Lazausko sūnaus prisiminimų, J. Lazausko nuotraukų originalų iš įvairių laikotarpių. Abiem rankraščių saugotojams, leidusiems pasinaudoti šia niekur neskelbta medžiaga, straipsnio autorius labai dėkingas.

PRIPAŽINIMAS

Vykintas VAITKEVIČIUS – Valstybinės Jono BASANAVIČIAUS PREMIJOS LAUREATAS

Gedimino Žemicko nuotraukos

Vykintas Vaitkevičius ypač populiarus yra tarp esamų ir buvusių studentų, kurie jį sveikina su Valstybine Jono Basanavičiaus premija

■ Atkelta iš 1 p.

Ir iki V. Vaitkevičiaus buvo baltų ir senovės lietuvių religijos tyrinėtojų, atrodo, kad esami šaltiniai jau gan kruopščiai išknarplioti ir ką nors labai negirdėto iš jų jau sunku išpešti. Bet štai dar studijuodamas Vilniaus universitete Vyckintas ėmėsi tirti senąsias (nekrėščioniškas) lietuvių šventvietes, su jomis susijusias vietas, ir paaiškėjo, kad tai toli gražu nepakankamai, o vietomis ir visai netyrinėti klodai, mokslui atveriantys kartais visiškai nelauktus horizontus. Šia tema Vyckintas parašė bakalauro, vėliau magistrinį darbą. Šių tyrinėjimų pagrindu 2000 m. V. Vaitkevičius eksternu apgynė humanitarinių mokslų daktaro disertaciją „Senosios Lietuvos šventvietės (sisteminis aspektas)“. Prieš tai – 1998-aisiais išleido enciklopedinį Žemaitijos¹ šventvietėms, o 2003² ir 2006 m.³ – Aukštaitijos šventvietėms skirtus sąvados. Įspūdi daro tai, kad 2004 m. V. Vaitkevičiaus daktaro disertacija kaip monografija išleista Oksfordo universiteto knygų serijoje⁴, o tai jau tarptautinio pripažinimo faktas. Beje, tai pirma ir kol kas vienintelė archeologijos krypties daktaro disertacija Lietuvoje, kuri tokio dėmesio susilaukė Oksfordo universitete.

Prigimties šauksmo vedinas

Kaip savo rekomendacijoje pastebi prof. Viktorija Daujotytė-Pakerienė, V. Vaitkevičius kaip mokslininkas susiformavo jau nepriklausomoje Lietuvoje, bet jis neabejotinai išėjo savitą lietuvių etninės humanistikos mokyklą, kuri sietina su Norberto Vėliaus ir Gintaro Beresnevičiaus vardais. Pažymėtina, kad jaunas mokslininkas neliko vien pirmąkart šešėlyje, bet savitu žvilgsniu sugebėjo persmelkti lietuvių etninę kultūrą, kompleksiskai derindamas įvairių sričių duomenis ir iš jų atsiveriančias perspektyvas.

Taip pat pastebėsime, kad skirtingai nuo daugelio kitų archeologų, dirbančių „sėsliai“ ir kruopščiai prie vieno tyrinėjamo objekto, V. Vaitkevičius yra labai mobilus ir dinamiškas archeologas. Gal tai jaunatviško būdo savybė, o gal prigimties šauksmas, bet Vyckintą taip ir matai judesyje, neužsibūnantį vietoje, nuolat keičiantį tyrinėjimo objektą ir savo paties buvimo geografines koordinatas. Tai archeologas keliautojas, save realizuojantis žygiais pėsčiomis arba įspūdinga kelione nuo ištakų Nerimi (Vilija). Tyrinėtojas pačia savo prigimtimi. Sunku pasakyti, kiek tai svarbu minties eigai, kuri juk pačia savo prigimtimi nėra statiška, bet visą laiką kinta ir veda tolyn. Šių eilučių autoriui Vyckintas sukelia ne tik modernaus, bet ir į praeitį sugrąžinančio tyrinėtojo įspūdį. Keliauti, atrasti, vietoje savo rankomis ir širdimi prisiliesti, kitiems sužadinti ir pačiam išgyventi jausmus – tikriausiai tai būdinga kiekvienai kūrybingai natūrai ir ypač meninei. Ar ne tuo keliu ėjo su Klaipėda siejamas pirklys Henrikas Šlymanas (Heinrich Schliemann), kai pasidavęs archeologo mėgėjo aistras atkasė Homero aprašytą legendinį Trojos miestą? Arba Egipto piramidžių tyrinėtojas anglų archeologas Hovardas Karteris (Howard Cartier), faraono Tutanchamono kapo atradėjas? Būtų galima vardyti ne vien archeologus, bet ir daugelio gamtos mokslų atstovus, kurie savo pavyzdžiu įrodė, kad pažinimo teikiamos emocijos ir džiaugsmas yra toks gilus ir visapaprėpiantis, kad su juo sunku

rungtis bet kuriai kitai žmogaus veiklos sričiai. Man regis, Vyckintas tą jausmą yra patyręs, jo pakerėtas ir nešamas. Ir mus užkrečia. Savo gyvenimo būdu ir moksline veikla jis mus tarsi suriša su daugeliu pirmąkart, nepriklausomai nuo to, kuriose pažinimo srityse jie reišksis.

Ar ne apie tai kalba V. Daujotytė-Pakerienė, kai sako, kad Vyckintas Vaitkevičius „dar sykį išvedė etnologiją iš skaityklų kabinetų ir įrodė, kad Lie-

Valstybinės Jono Basanavičiaus premijos laureatas Vyckintas Vaitkevičius, LR Ministras Pirmininkas Andrius Kubilius ir švietimo ministras Arūnas Gelūnas

tuvoje dar yra aiškiai žmonių jaučiamų šventviečių, šventomis laikomų pušų, kad gyva tebėra kalba su mirusiais, kad senos dainos bent nuotrauka dar gali liudyti jos gyvavimo laiką, arealą. Kad etninės kultūros gyvybingesniai supratimui labai svarbios sąsajos tarp papročių, kasdienio gyvenimo, kalbėjimo, reagavimo. Kad ir pats tyrėjas yra prigimtosios kultūros reprezentantas“. Šia prasme Vyckintas artimas pačiam Jono Basanavičiaus idėjai, tradicijai, tebėra jos veikiamas, vedamas – šiai V. Daujotytės-Pakerienės įžvalgai ten-

ka tik pritarti. Kartu pasidžiaugti, kad mūsų patriarcho nuostatos gyvos jaunoje mokslininkų kartoje, jų veikloje, vadinasi iš tikro galima kalbėti apie perimamumą, tradiciją ir atsakomybę. Triada, teikianti ateities viltį.

Kad tautos aruodas būtų pilnas

Kitas svarbus V. Vaitkevičiaus veiklos etapas – lituanistikos paveldo informacinės sistemos „Aruodai“ inicijavimas ir sukūrimas (su kolegomis), įvairių lituanistinių šaltinių skaitmeninimo darbai. Jie pradėti 2003 metais ir verti ypatingo dėmesio. Būtent V. Vaitkevičius buvo tarp tų jaunų mokslininkų, kuris ne tik susidomėjo, bet ir pradėjo įgyvendinti mokslinių duomenų skaitmeninimo darbus. Prieš gerą dešimtį metų V. Vaitkevičiaus inicijuota ir su kitais mokslininkais sukurta mokslinių duomenų sistema „Aruodai“ yra ne tik veiksminga, nuolat papildoma, bet ir ligi šiol nepalenkta.

Informacinės sistemos „Aruodai“ pagrindas sukurtas 2003–2006 m. pagal Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto, Lietuvių kalbos instituto, Lietuvos istorijos instituto ir Matematikos ir informatikos instituto bendrą projektą „RaSa“: „Lietuvių dvasinės kultūros Raiškos: etnologijos, kalbos ir istorijos šaltinių elektroninis Sąvadas“, kurį parėmė Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas. Projektą įgyvendino šešios darbo grupės – folkloristikos, lingvistikos, etnologijos, archeologijos, istorijos ir informatikos. Archeologijos mokslo srities darbo grupės vadovas buvo V. Vaitkevičius. Jis laikytinas lietuvių archeologijos tezauru kūrėju, šaltinių skaitmeninimo koncepcijos, metaduomenų struktūros projektavimo vienu iš rengėjų.

2010 m. V. Vaitkevičius ir Lietuvos nacionalinio muziejaus Archeologijos skyriaus darbuotojas Gediminas Petrauskas, pasitelkę talkininkus Daugėliškių miške (Raseinių rajonas, Ariogalos seniūnija) vykdė Priskėlimo štabo bunkerio kasinėjimus. Ties darbai atlikti vien entuziazmo dėka, be jokio finansavimo. Kasinėjimai atskleidė, kaip svarbu, kad pokario kovos būtų tiriamos kompleksiskai, moksliskai, taikant archeologinius, istorinius, net folklorinius metodus. Tas pat pasakytina ir apie kitus XX a. lietuvių tautos istorijos tyrimų objektus. Minėtųjų tyrimų rezultatai buvo plačiai pristatomi visuomenei, davė reikšmingos medžiagos lietuvių etninei istorijai.

Vilniaus universiteto Lietuvių literatūros katedros vedėja prof. Dainora Pociūtė-Abukevičienė atkreipia dėmesį į didelės apimties archeologinius, istorinius, kultūrinio kraštovaizdžio ir kultūrinės atminties lauko tyrimų darbus, kuriuos atlikti V. Vaitkevičius telkiasi daug savanorių ir potencialių ateities tyrėjų, o tam reikia būti išties charizmatiška asmenybe. Būtent šia itin brangintina akademinė veikla savybe ir pasižymi V. Vaitkevičius, kurio idealistiniai užmojai ir pasiaukojantis darbas mums tikriausiai primena taip anksti išėjusį Nobertą Vėlių.

Įdomus dalykas: Dainorai Pociūtei-Abukevičienė Vyckinto veikla ir užmojai asocijuojasi su Noberto Vėliaus, o Viktorijai Daujotytei-Pakerienei – su patriarcho Jono Basanavičiaus klotąja tradicija. Ir tai daug pasakantys palyginimai, visiškai neprieštaraujantys vienas kitam.

Užpildomos Lietuvos praeities „baltos dėmės“

Apsistosime ties dar viena itin svarbia V. Vaitkevičiaus darbų tema – lokaliųjų mikroregionų tyrimų. 2000–2001 m. jis tyrinėjo Merkinės kraštą, nuo 2002 m. analizuoja Rytų Lietuvos pilkapių kultūros raidą I tūkstantmetyje – II tūkstantmečio pradžioje. Nuo 2005 m. atlieka kompleksinius tyrimus Neries baseine, šie tyrimai apima ne vien Neris vidurupį, bet išsiplėtė ir į ištakų regioną Baltarusijos teritorijoje. Prie šių darbų galima priskirti Kukovaičio šventvietės (Širvintų rajonas, Jauniūnų seniūnija) ir Bajorų kapinyno (Elektrėnų savivaldybė, Kietaviškių seniūnija) tyrimus.

Prie V. Vaitkevičiaus vykdomų lokaliųjų tyrimų priskirtina jo organizuota ir didelio visuomenės dėmesio susilaukusi tarptautinė ekspedicija Vilija/Nerimi, pradedant nuo upės ištakų Baltarusijoje. Ekspedicija vyko 2007 m. birželio 5 – liepos 2 dienomis. Tai grafo Konstantino Tiškevičiaus 1857 m. kelionės pakartojimas, kurios palyginamųjų tyrimų rezultatai pateikti

¹ Vaitkevičius V. Senosios Lietuvos šventvietės. Žemaitija. Vilnius: Djemedis, 1998, 741 p.

² Vaitkevičius V. Alkai: baltų šventviečių studija. Vilnius: Diemedis, 2003, 320 p.

³ Vaitkevičius V. Senosios Lietuvos šventvietės. Aukštaitija. Vilnius, 2006, 783 p.

⁴ Studies into the Balts' Sacred Places. Oxford: J & E. Hedges Ltd, 2004, 124 p. (British Archaeological Reports. International Series vol. 1228)

2009–2010 m. V. Vaitkevičius ėmėsi kitos iniciatyvos – kraštotyriminko Romo Kauniečio surinktų pokario rezistencijos dalyvių atsiminimų skaitmeninimo ir perdavimo į Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto archyvą. R. Kaunietis dar 1965–1970 m. užrašinėjo Lietuvos tremtinių ir politinių kalinių prisiminimus, vėliau rinko medžiagą apie Aukštaitijos partizanų ir ryšininkų, nusikalstamą SSSR represinių struktūrų veiklą Aukštaitijoje. Neįkainojamas darbas, kurio vertė ilgainiui tik didės.

BALTŲ ŽEMĖS

Rytų Prūsija be legendų

Nuotraukos iš asmeninio Algirdo Matulevičiaus albumo

Lietuviškųjų giminės šaknų ieškantys Karlas-Heinzas Klingeris ir Klausas Papias su dr. A. Matulevičiumi

Dr. Algirdas MATULEVIČIUS
Mokslo ir enciklopedijų leidybos
centro vyresnysis mokslinis redak-
torius

Lapkričio 11–13 dienomis Baltijos akademija (*Academia Baltica*; centras Liubeke, prie Baltijos jūros) Sankelmarke su Šlėzvingo-Holšteino žemės Europos akademija (Šiaurės Vokietija) surengė tarptautinį seminarą apie Rytų Prūsijos (Rytprūsiai gyvavo iki 1946 m.) ir jos kraštų – Varmijos (Varmės), Mozūrijos ir Klaipėdos krašto – praeitį, gyventojus. Programos įžangoje akademijos vadovas Dr. Christianas Pletzingas iš Liubeke ir renginio vedėjas (moderatorius) Dr. Gerhardas Doliesenas (Dolyzenas) iš Liuneburgo (jame veikia Rytų Prūsijos krašto muziejus) rašo, kad lenkų, lietuvių, rusų ir vokiečių jaunimui Rytų Prūsijos praeitis nuo 1989 metų naujai atsiveria, vėl atrandamas kraštas; daliai jų (išskyrus Kaliningrado srities rusus) – tai protėvių žemė, tėvynė. Šia progą noriu pasakyti, kad dr. G. Doliesenas su kaliningradiečiu archyvaru, krašto tyrininku Anatolijumi Bachtinu parašė vertingą knygą su gausiomis iliustracijomis apie Rytų Prūsijos šiaurinės dalies (Karaliaučiaus krašto) bažnyčias: „Vergessene Kultur: Kirchen in Nord-Ostpreussen“ (Husum 1998). Dr. Chr. Pletzingas parašė veikalų iš Rytų Prūsijos istorijos, vokiečių ir lenkų santykių, redaguoja Baltijos akademijos mokslinį tęstinį leidinį „Colloquia Baltica“ – apie Baltijos šalis ir kraštus. Moka lenkiškai. Seminare dalyvavo pranešėjų ir klausytojų iš Vokietijos, Lenkijos (ir palikuonai iš buvusios Rytų Prūsijos provincijos Mozūrijos, Varmijos, Karaliaučiaus krašto), Kaliningrado srities ir Lietuvos (tik aš su žurnaliste, rašytoja, psichologe Mažo-

sios Lietuvos lietuvininke, parašiusia apie mažlietuvių gyvenimą vertingą 2 dalių romaną-kroniką „Šaktarpis“, Astrida Pėtraityte). Gaila, dėl ligos negalėjo dalyvauti klaipėdielis dr. Arūnas Baublys, kurio pranešimo tema – „Mažoji Lietuva – Klaipėdos kraštas. Ginčijamas palikimas?“ (*Kleinlitauen-Memelland. Ein umstrittenes Erbe?*). Dėl to apie Mažąją Lietuvą nebuvo diskutuojama, ši tema mažai paliesta pranešimuose.

Taip pat dalyvavo ir lietuvininkų palikuonių iš Mažosios Lietuvos (iš Tilžės, Šilutės, Šilėnų, Karaliaučiaus), kurių tėvai, seneliai (abi šakos ar viena šaka – lietuvininkai) čia gyveno, mokėjo lietuviškai, turėjo po lietuvišką maldaknygę, kitų lietuviškų knygų. Antrojo pasaulinio karo pabaigoje pasitraukė į Vokietiją. Karlo Heinzo Klingerio protėvių šeima (senelė – lietuvininkė) kilusi iš Šilutės (vokiškai *Heydekrug*), apylinkių – Žalgirių (*Bismarck*) kolonijos prie Rupkalvių pelkės. Proprotėviai buvo zalcburgiečiai (iš Austrijos krašto Zalcburgo), 1732–1736 m., per didžiąją vokiškąją kolonizaciją, atsikėlę į Mažąją Lietuvą – į lietuvišką Karaliaučiaus kraštą. XIX a. Klingeriai apsigyveno prie Šilutės. Dabar K. H. Klingeris gyvena Baltijos uostamiestyje Flensburge (Danijos pasienyje), kur karo pabaigoje apsigyveno ir 1946 m. mirė Mažosios Lietuvos patriarchas Martynas Jankus (1993 m. palaikai perlaidoti jo tėviškėje, Bitėnų-Rambyno kapinėse). Kitų seminaro dalyvių lie-

tuviškas šaknis įkūnija pavardės. Pvz., Helmutas Matschulat (Mačiulaitis), gyvenantis Lagerdorfe, Klausas Papias (Papis) su žmona Gisela Schulz-Papias (Papis) su žmona Gisela Schulz-Papias (Papis) iš Bremeno, Volkeris Szillat (Žilaitis) iš Ahrensburgo, galbūt iš lietuvininkų (mažlietuvių) kilę Klausas Ropelius su žmona Gelwine Ropelius iš Hamburgo. Kaip sako K. Papias, „mano gyslose teka ir lietuviško kraujo“. Senolis gražia pavarde Galandi gimęs Karaliaučiuje, dabar lankosi Kaliningrade ir ieško jaunystės miesto.

Dr. A. Matulevičius įteikia knygą apie Mažąją Lietuvą dr. Christianui Pletzingui

Seminare susitiko kaimyninių šalių, tautų atstovai, kaip paprastai, vyravo draugiška, geranoriška, sakyčiau, netgi broliška nuotaika. Kaip Prūsijos, Rytų Prūsijos, Mažosios Lietuvos (kurioje XVI a. kūrėsi ir vėlesniais šimtmečiais klestėjo lietuvių raštija, poezija ir grožinė literatūra, apskritai lietuvių kultūra, tirta lietuvių kalba, lietuvininkų etnografiniai dalykai) praeitį mato, vertina vokiečiai ir lietuviai bei prūsų palikuonai, lenkai bei mozūrai, rusai. Tūkstančiams tų šalių mokslininkų, inteligentų, karo pabaigoje pasitrauku-

siųjų, po karo išvartųjų rytprūsiečių ypatingoje pagarboje yra Dr. Dietmaras Albrechtas (g. 1941), ilgametis *Ostsee-Akademie* (Baltijos akademija) Travemundėje prie Liubeke, Sankelmarko akademijos, *Academia Baltica* Liubeke įsteigėjas ir vadovas. Geras Lietuvos, lietuvių bičiulis, vaizdžiai kalbant, mūsų profesorius, daktarų, kitų inteligentų, mažlietuvių globėjas – jie lankė „Albrechto mokyklą“. Sovietinės okupacijos metų pabaigoje iš Vokietijos nelegaliai per Rygą į Lietuvą atvežė slaptųjų nusikalstamo Molotovo-Ribentropo paktą dokumentų kopijų. Dr. D. Albrechtas labai stengiasi suartinti vokiečius ir lietuvius bei gretimas tautas, tiesia draugystės tiltus. Tai atsispindi jo monografijose, ypač kelionių įspūdžių po buvusią Prūsiją bei Mažąją Lietuvą knygoje „Wege nach Sarmatien. Zehn Tage Preussenland“ (Keliai į Sarmatiją. Dešimt dienų Prūsijoje 1995; išversta į lietuvių kalbą ir 1998 m. išleista Vilniuje). Tai rašytinis paminklas prie Baltijos gyvenančioms ar gyvenusioms (prūsų, kuršių) tautoms, jų gyventojams. Priesakas pasimokyti iš karo padarinių ir gyventi taikiai. Martyno Jankaus palaiškų perkėlimo iš Flensburgo į jo gimtinę Bitėnus (1993) talkininkas. Vienas Tomo Mano kultūros centro Nidoje steigėjų (1996), jo tarybos narys. Įvertintas Lietuvos valstybės: 2009 metais apdovanotas ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Karininko kryžiumi.

Baltijos akademijos vairą perėmęs Dr. D. Albrechto mokinys Dr. Ch. Pletzingas sėkmingai plėtoja tolerancijos tarp tautų veiklą. Reikia žinoti tikrąją Prūsijos valstybės, Rytų Prūsijos provincijos istoriją, be iškraipymų, legendų. Tai jis pabrėžė ir konferencijos

vartųjų (ištremtųjų), pabėgėlių iš Rytų Prūsijos problema. Minėtoje seminaro programos įžangoje pažymima, kad iki 1945 metų ryčiausia Prūsijos provincija Rytų Prūsija „traktuota kaip vokiškumo tvirtovė“ („Bollwerk des Deutschtums“). Dabartinėje Lenkijoje Varmija ir Mozūrija (*Warmia, Mazury*; vokiškai *Ermland, Masuren*) laikomos kaip „senas lenkų kraštas, atgautas“ po Antrojo pasaulinio karo. Ar iš tikrųjų taip?

Noriu pasakyti ir atsiprašyti, jeigu mano rašinyje pasitaikys netikslumų, nes kartais ir niuansai turi esminę reikšmę, ypač kai kalbama apie sudėtingą ir tragišką Rytų Prūsijos istoriją. Pranešimai buvo skaitomi vokiškai ir lenkiškai, sinchroniškai verčiami į šias kalbas. Gaila, kad profesionali vertėja, buvusi Vilniaus universiteto dėstytoja germanistė, Mažosios Lietuvos problemų žinovė Irena Tumavičiūtė dėl svarbių priežasčių negalėjo dalyvauti šiame renginyje. Beje, kartais ir lietuviškai kalbančiojo (jei skubi arba padrika šneka) nespėjama užsirašyti reikšmingesnių minčių (turiu mintyje Lietuvoje vykstančius seminarus, simpoziumus, konferencijas, minėjimus).

Pirmasis pranešėjas Rytų Prūsijos krašto muziejaus (*Ostpreussisches Landesmuseum*) Liuneburge direktorius Dr. Joachimas Mähneras kalbėjo apie Rytų Prūsijos vietą Vokietijos istorijoje, apie muziejų. Rytų Prūsija – svarbus Europos regionas. Europiečiai neturėtų negatyviai vertinti Rytų Prūsijos istorijos, ypač apie išvartuosius gyventojus; anksčiau apie juos kalbėti, rašyti buvo tabu. Dabartinis jaunimas peržengia valstybių sienas, šalinami draudimai, stiprėja tautų kontaktai. Seniau apie muziejų buvo kalbama kaip apie revanšizmo propagandos vieną centrų. Iš tikrųjų jo uždavinys – tautų tarpusavio supratimas: bendraujama su lenkais, lietuviais, kaliningradiečiais, palaikomi dalykiški kontaktai, keičiamasi parodomis su Mažosios Lietuvos istorijos muziejumi Klaipėdoje (direktorius doc. dr. Jonas Genys), Kaliningrado istorijos ir meno muziejumi (jame Liuneburgo muziejus 1991 m. surengė pirmąją, ekologinę, parodą). Atvažiuoja mokinių ekskursijos iš Olsztyno (Lenkija; buvęs Rytų Prūsijos miestas Alnaštynas, vokiškai *Allenstein*), Kaliningrado. Muziejuje yra atskiras skyrius apie Mozūriją, deja, nėra tokio apie Mažąją Lietuvą, tik atskiri eksponatai (turbūt nėra pagrindo sakyti, kad trūksta, nesurinkta eksponatų, veikia trūksta valios). Čia noriu pasakyti, kad apie mano šiame rašinyje minėtus ir dar nepaminėtus kraštus, provincijas, sritis, muziejus, asmenis ir kita parašyta išsamių straipsnių „Mažosios Lietuvos enciklopedijoje“ (4 tomai) ir „Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje“ (išleista t. 1–19).

■ Nukelta į 12 p.

Mokslo Lietuva

Gerbiami skaitytojai, laikraštį *Mokslo Lietuva* galite prenumeruoti ne tik pašto skyriuose, bet ir internetu, tinklalapyje www.prenumerata.lt. Taip pat galima prenumeruoti prekybos centrų MAXIMA XX ir MAXIMA XXX informacijos skyriuose.

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

2011 m. „Mokslo Lietuvos“ projektą „Mokslui, visuomenei ir kultūrai“ remia Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas.

Rektorius Petras Baršauskas: „STATYKIME TILTUS, O NE SIENAS“

■ Atkelta iš 3 p.

buvo vykdoma daugiau kaip 15 tarp-tautinių projektų, įkurtos kelios bendros įmonės.

Žodžiu, pakankamai didelė gyvenimo ir veiklos patirtis, lieka ją veiksmingai pritaikyti, ko gero, įsiklausant ir į kolegiskus linkėjimus inauguracijos ceremonijoje.

KTU Tarybos pirmininkas prof. Arvydas Janulaitis linkėjo derinti universiteto ir valstybės interesus. Priminė ir tuometinį KPI rektorių-legendą prof. Kazimierą Baršauską, o prastas rektorių argi būtų prisimintas.

Arkivyskupas Sigitas Tamkevičius SJ priminė, kad Technologijos universitetas atstovauja žemiškajai, materialinei gyvenimo plotmei, o Kauno arkivyskupija – dvasinei plotmei. KTU pirmtas Lietuvos universitetas pradėjo savo veiklą 1922 m., o Kauno arkivyskupija – 1926 m., taigi maždaug panašiu metu. Arkivyskupas pasidžiaugė, kad universitetas ir arkivyskupija nuoširdžiai bendradarbiauja. Arkivyskupas S. Tamkevičius linkėjo rektoriui P. Baršauskui siekių išsipildymo, o iš universiteto sienų į gyvenimo kelią išeinantiems absolventams nesugundyti vien žemiškomis vertybėmis, nepamiršti ir dvasinio turto.

Švietimo ir mokslo ministras Gintaras Steponavičius pastebėjo, jog gyvename laikotarpiu, kai permąstomas taip pat ir universitetų vaidmuo visuomenėje. Visų lūpose skamba tokie vardai kaip Oksfordas, Kembridžas, Jeilys, Berklis ar Harvardas. Žinoma, įkvėpimo galima ieškoti šimtamečių universitetų veikloje, bet šalia tų vardų prisiminkime, kokie vardai pastaruoju metu sužibėjo universitetų padangėje: Uorvikas, Masačiusetas, Orhusas... Šventės dalyvių akivaizdoje ministras gal kiek retoriškai paklausė: kas trukdo Kauno technologijos universitetui panašiai sužibėti, kad ištarus Kauno vardą, į galvą pirmiausi šautų ne žodžiai „krepšinio sostinė“, bet su aukštu mokslu susijusios asociacijos? Ministras kvietė turėti drąsesnę svajonę, tokią, kuri būtų persisunkusi aiškios vizijos ir misijos suvokimu. Kas turi ambicijų įgyvendinti svajonę, tą gali padaryti bet kur, nepriklausomai nuo gyvenamosios vietos. Šiandien mes turime pagrindo optimizmui kaip niekada, o jei ko ir trūksta, tai nusi-

teikimo, kad mes tai galime padaryti.

Kauno miesto meras Andrius Kupčinskis, kurio senelis prof. Juozas Kupčinskis buvo Kauno universiteto rektorius 1947–1950 m., pareiškė neabejojantis, kad KTU įrašys dar ne vieną naują puslapį Kauno miesto istorijoje, tuo merą įtikina inauguracijos dieną vykęs Nacionalinio atviros prieigos mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros centro statybos pradžią simbolizuojančios kapsulės įkasimas Studentų gatvėje. Pagaliau Kaunas yra trečias pasaulyje miestas pagal greičiausiai plėtojamą interneto ryšį, o tai irgi turėtų visus įkvėpti.

Lietuvos universitetų rektorių konferencijos prezidentas prof. Remigijus Žaliūnas įsitikinęs, kad sėkmę lemia ne tiek rektoriaus vadybiniai gebėjimai, lyderystė ar mokėjimas kurti strategijas, kiek mokėjimas telkti universiteto bendruomenę svarbiausiems tikslams

Kauno technologijos universiteto rektorius prof. Petras Baršauskas tarp studentų net ir labai jauku; iš kairės Statybos ir architektūros fakulteto studentai – antrakursis Justinas Černiauskas, ketvirtakursė Eglė Bartulytė, KTU Senato narė ketvirtakursė Neringa Šimkutė, Vytautas Urbonavičius bei Cheminės technologijos inžinerijos fakulteto pirmo kurso doktorantė Živilė Žukauskaitė

Atrodo, kad naujam rektoriui nesunku rasti bendrą kalbą su vyresniais kolegais KTU garbės profesoriais Mykolu Dauniu ir Danieliumi Eiduku

pasiekti. Reikia sukurti aplinką, palankią tarptali talentams ir ateities lyderiams. Būtent tokiu rektoriu R. Žaliūnas ir linkėjo būti kolegai P. Baršauskui, o KTU bendruomenei linkėjo stiprinti sąsajas tarp mokslo, studijų ir verslo, kad ši sąsaja virstų inovacijomis ir moderniomis technologijomis.

Sveikinimus naujam rektoriui atsiuntė Prezidentas Valdas Adamkus, LR Seimo Pirmininkė Irena Degutienė ir Ministras Pirmininkas Andrius Kubilius (Premjero sveikinimą perskaitė socialinės apsaugos ir darbo ministras Donatas Jankauskas).

Atėjo metas grąžinti skolą savajai Alma mater

Rektoriaus regalijas Petriui Baršauskui įteikė KTU Tarybos pirmininkas prof. Arvydas Janulaitis ir Senato pirmininkas prof. Ramutis Bansevicius. Inauguruojamasis rektorius papuošiamas puošnia grandine kaip visuotinio ryšio, sąjungos ženklu – kad vienyty universiteto bendruomenę. Skamba inauguruojamo rektoriaus Petro Baršausko priesaikos žodžiai.

Savo inauguracinėje prakalboje naujasis rektorius prisipažino šiai aukš-

tajai mokyklai jaučiantis ypatingus sentimentus, nes joje studijavo, ją baigė ir čia pradėjo savo profesinę veiklą. Dabar atėjęs metas grąžinti skolą už visą, ką universitetas davė – ir kaip specialistui, ir ypač kaip žmogui. Todėl rektorius tvirtino įsipareigojantis dėti visas pastangas, kad šis universitetas būtų šiuolaikiškas ir nuolat tarp lyderių. Tai būsimi viena iš išimčių, kai rektoriaus asmeninis ir viešas interesai sutaps. 2012 m. bus minimos KTU 90-osios gyvavimo metinės. Čia pirmo Lietuvos universiteto ištakos, valstybės technikos mokslų lopšys, kurio laimėjimai siejami su daugelio mūsų kasdienybe. Rektorius linkėjo šią sukaktį pasitikti atsinaujinus, sustiprėjus, nuoširdžiai dirbant universiteto bendruomenės, studentų ir visuomenės labui. Ne paslaptis, kad iš universitetų ypač tikimasi visuomenės poreikių supratimo.

Rektorius neneigė, kad universitete bus pokyčių, bet užtikrino, kad bus elgiamasi išmintingai, visus pokyčius universitete lydės bendradarbiavimas ir pagarba kito nuomonei. Jau šių metų pabaigoje rektorius tikisi padėti parašą ant naujos ilgalaikės KTU veiklos strategijos. Šios gairės turėtų tapti visiems savomis ir atviromis, svarbu, kad jose būtų bent dalelė kiekvieno iš 3 tūkst. KTU dėstytojų, administracijos, mokslo darbuotojų, o svarbiausia – gausaus būrio studentų.

Atskirai prakalboje rektorius iš-

skyrė verslo ir mokslo interesų derinimo svarbą. Kad tarpusavio supratimo esama rodo ir tas faktas, kad beveik 70 proc. visų aukštojo mokslo verslui skirtų tyrimų šalyje atliekama KTU. Rektorius užtikrino, kad bendradarbiaujant su verslu bus rasta, kaip pagerinti studentų praktinių darbų galimybes, o studentų auditorijose netrukus išvysime ir garbūs verslininkus praktikus. Rektorius neabejoja, kad šis faktas studijuojančio jaunimo bus sutiktas ypač palankiai. Universiteto bendruomenę rektorius paragino kuo plačiau atverti duris gabiam jaunimui, nemanyti, kad patirtis nesuderinama su jaunatviškais ambicijomis. Rektorius kvietė statyti tiltus, o ne sienas, nes tik toks kelias padės universitetui užsitikrinti vietą tarp geriausių universitetų Europoje.

Gediminas Zemlickas

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

2011 m. „Mokslo Lietuvos“ projektą „Mokslui, visuomenei ir kultūrai“ remia Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas.

Kauno miesto vartai atsivers į studentų miestelį

■ Atkelta iš 2 p.

pradžioje. Komplexą sudaro keturių aukštų šešiolikos laboratorijų korpusas ir 400 vietų auditorija, šią pastato dalį stiklo koridorių jungs su septynių aukštų verslo centru. Komplexo vidinę architektūrinę erdvę galima keisti, transformuoti pagal poreikius, naudojant šiuolaikinius laboratorijų ir kitų funkcijų planavimo principus, į ką ir nukreiptas visas inžineringas ir konstruktyvas. Pavyzdžiui, 400 vietų auditorijoje galima ne tik rengti konferencijas, bet reikalui esant, transformuoti į keturias atskiras sales. Komplexo lauko erdvės glaudžiai siejasi su

vidaus išplanavimu, o tai profesionaliai ir šiuolaikiškai kuriamos architektūros rodiklis. Naujajame MTEP centre bus įgyvendintos puikios sąlygos mokslui, verslui ir studijoms, kartu ir jų bendradarbiavimui.

Pagal užnamą MTEP centro kompleksas užbaigs formuoti viso KTU Studentų miestelio urbanistinę erdvę. Faktiškai tai bus miesto vartai į Studentų miestelį, reprezentuojantys jaunatviškus, veržlius čia dirbančių, kuriančių ir studijuojančių žmonių siekius. Kartu tai bus ir dviejų slėnių savotiško architektūrinio „dialogo“ prasmingas pavyzdys. Mat vienoje Studentų gatvės dalyje stovintis renovuotas pastatas – KTU Maisto mokslo

ir kompetencijos centras – veikia slėnio „Nemunas“ sudėtyje, o visą urbanistinę Studentų miestelio erdvę užbaigiantis MTEP centras bus svarbiausias slėnio „Santaka“ objektas. Bus suformuota visam Kauno miestui labai reikšminga urbanistinė ir funkcinė erdvė, kurioje vyks daugelio ne tik mokslo ir verslo, bet ir miesto kultūrai reikšmingų renginių. Iškilis svarbus žinių ir kultūros sklaidos centras, skirtas universalioms jaunatviško miesto funkcijoms įgyvendinti.

Gediminas Zemlickas

MTEP centro projekto autorė architektė Gražina Janulytė-Bernotienė, KTU rektorius prof. Petras Baršauskas ir Kauno miesto meras Andrius Kupčinskis statybvietėje

MŪSŲ TEATRAS

ŠIAULIŲ SCENOS PIRMIEJI

Egidija KAULAKYTĖ
Lietuvos literatūros ir meno archyvas

2011 m. rugsėjo 23–24 d. Šiaulių dramos teatras šventė 80-ties gyvavimo metų jubiliejų, kviesdamas į premjerą – Jevgenijaus Švarco filosofinę pasaką „Šešėlis“. Ją pastatė buvusi šio teatro režisierė Natalija Ogaj-Ramer. Pateikiame pasakojimą, kurio dalis apie pirmuosius prieškarinio teatro artistus ir jų likimą neramiame XX amžiuje išspausdinta jubiliejiniame leidinyje „Šiaulių dramos teatras“ (sudarytojas Svajūnas Sabaliauskas, 2011 m.).

Ipolitas Tvirbutas ir Liucija Rutkauskaitė buvo du iš trylikos Valstybės teatro artistų, 1931-ųjų vasarą atvykusių kurti šiauliečių ilgai laukto teatro. Repetavo, jaudindamiesi vaidino šventiška dailininkų Liudo Truikio ir Adomo Galdiko dėka sodriais Rytais dvelkiančiame spektaklyje – Borisu Dauguviečio režisuotoje Karlo Gocio (Carlo Gozzi) pasakoje „Princesė Turandot“. Jis vaidino princą Kalafą, vėliau recenzentams užkliuvęs per daug karališka laikysena, ji – princesės Turandot (Natalija Jonušaitienė) vergė Adelmą. Tarp komiškų senovės kinų karaliaus dvariškių atpažįstame ir būsimo teatro legendos Juozo Miltinio (Tartalja) žaismingai nugrimuotą veidą. Be abejonės, artistai, visa dvaro palyda, žiūrėdami vieni į kitus, turėjo labai susikaupti. Taip prasidėjo Šiaulių dramos teatro istorija.

Tą rugsėjo 23-osios vakarą po premjeros skęstant gėlėse, kažin ar buvo galima įsivaizduoti paskutinį spektaklį Šiauliuose 1944-ųjų birželį. Teatro meno vadovo I. Tvirbuto režisuotas Kazio Inčiūros „Vincas Kudirka“ skambėjo ypatingai, jį lydėjo Laisvės varpo dūžiai. Doktorui Kudirkai artimą Valeriją vaidinančiai L. Rutkauskaitė skaitant „Lietuva, Tėvyne mūsų...“ salė pasigaudavo žodžius ir atsisostojusi giedodavo giesmę. Tai Šiaulių teatro senbuvei Emilijai Danilevičiūtei, spektaklyje vaidinusiai Kudirkos seserį, visam laikui įstrigę vaizdai.

Vėliau Tvirbutai su tūkstančiais kitų žmonių karo nublokšti į Vakarus, bombardavimų išskirti, pasimetę ir vėl susitikę – per Vokietijos stovyklų slogumą, ligas – vis vien su teatru, teatro studijomis, teatro sambūriais, su viltimi apie lietuvišką Tremties teatrą.

Nė dienos nepamiršo teatro

Tvirbutų sūnus, Šiauliuose gimęs inžinierius Andrius, nuo 1997 m. apsilankantis gimtinėje, sako, kad tėvai nė vienos dienos nepamiršo Lietuvos, gyvenimo teatru, menu, literatūra. Tėvas labai norėjo matyti sūnų išsilavinusį, apsišvietusį, suprantantį meną. Aktorių vaikas, vos šešerių išvažiavęs iš Šiaulių artėjant frontui, iki šios dienos žino ne tik Šiaulių, bet ir prieškarinio Kauno aktorius, geriausius spektaklius, jų režisierius. Amerikoje jo tėvas atsidavęs režisavo mėgėjiško lietuvių išėvių teatro spektaklius Čikagoje, Bostone, Hartforde. Po kurio laiko pastangas palaikyti lietuvių scenos kūrinius įveikė ilgas metas sekintis liga. Tada piešė pastelę, bandė dramaturgo plunksną. Užgeso 1968-aisiais sausio 24 d. Hartforde.

Andriaus Tvirbuto motina visada buvo didžioji vyro padėjėja, Amerikoje

Šiaulių dramos teatro atidarymas 1931 m. rugsejo 23 d. Scenoje aktoriai, teatro vadovai, svečiai iš Valstybės teatro ir miesto atstovai

– ir šeimos maitintoja. Paskutinį kartą į sceną išėjusi Kaselio DP (Displaced Persons) – „dipukų“ stovykloje Vokietijoje 1948-aisiais. Vaidino vyro režisuotame Somerset Moemo (William Somerset Maugham) spektaklyje „Pažadėtoji žemė“.

Priverstinių emigrantų gyvenimą Lietuvoje išleisčiuose dienoraščiuose yra aprašęs Jonas Mekas, su broliu Adolfu dalyvėjęs Tvirbutų teatro studijos veikloje. Kaselio stovykloje gimė šmaikštus skečių spektaklis „Ašarų pakalnė“ iš stovyklos gyvenimo. Tekstą rašė Jonas Mekas, būsimo dramaturgas Algirdas Landsbergis. Broliai Mekai Vokietijos stovyklose išbandė plunksną, išleido kelis pasakų rinkinius. Adolfas Mekas rotaprintu iš naujo išleido perredaguotą 1940-ųjų metų leidinį – Algirdo Jakševičiaus išverstą Konstantino Stanislavskio „Aktoriaus saviruošą“ (J. Miltinis, nemokėjęs rusiškai, prieš karą jį studijavo angliškai...). Dovanodamas užrašė ją režisieriui I. Tvirbutui, kuriam taip rūpėjo jaunimas. Sūnus Tvirbutas šią knygą išsaugojo kaip relikviją.

Puikiai parengta Kauno scenai

Aktorė Liucija Rutkauskaitė, jau sulaukusi devyniasdešimties, sveikindama gimtinę giliu gražiu balsu Bostone įrašė V. Mykolaičio-Putino eilėraštį „Romansas“ – skaitė du kartus. Įrašas skamėjo Teatru, muzikos ir kino

muziejuje tradiciškai minint 2005-ųjų šimtamečius teatralus.

Liucija Rutkauskaitė gimė Kaune 1905 m. lapkričio 12 d.¹ geležinkeliečio šeimoje, todėl matė ir Rusijos plytybes, Odesą, Peterburgą. 1924 m. tėvai grįžo į Kauną. Motina Emilija Rutkauskienė, baigusi istorinio kostiumo siuvimo kursų Sankt Peterburge ir ten įgijusi

Leonas Katinas piešia spektaklio „Žmogus, kurį užmušiau“ režisieriaus I. Tvirbuto ir Vinco Kymanto portretus (1944 m.)

patirties, mielai priimama į Valstybės teatrą (po karo ilgai vadovavo Operos ir baletų teatro siuvimo cechui Vilniuje, aktoriai sako, kad dabar tokių autentiškų kostiumų teatrui niekas nebesiuvia).

Duktė L. Rutkauskaitė įstojo į teatro Vaidybos mokyklą, B. Dauguviečio kursą. Mokėsi su Vera Artemjevaite, Elena Bindokaite, Emilija Grikevičiūte, Kaziu Jurašūnu, Teodora Liaugaudaite, Antanu Mackevičium, Stasiu Petraičiu, Alfonsu Radzevičium. Mokyklą jie baigė 1929 m. pavasarį, teatre parodydami spektaklių ištraukas iš Edmondo Rostano (Edmond Rostand) „Romantikų“ ir Moljero (Molière) „Tartiufo“. Liudas Gira, recenzuodamas pasirodymą „Lietuvos aide“, pagyrė Kauno scenai puikiai parengtą aktorę už laisvą ir gracingą laikyseną, trykštantį jausmą, gerą dikciją, malonų balso tembrą ir gražią sceninę išvaizdą.

Liucija ir septynis kurso draugai priėmė į Valstybės teatrą. 1929 m. pabaigoje A. Olekos-Žilinsko pastatytame V. Mickevičiaus-Krėvės „Šarūne“ ji atkreipė dėmesį bajoro Briedžio dukters Eglės vaidmeniu, dubliuodama teatro įžymybę Oną Rymaitę. I. Tvirbutas, vaidinęs jos brolių Zubrį, taip pat paminietas Balio Sruogos leidinyje. Iki išvažiavimo į Šiaulius jai teko laimėti dalyvauti ir kituose reikšminguose teatro pastatymuose: Čarlo

Dikenso (Charles Dickens) „Varpų“ inscenizacijoje (Varpo dvasia), Chasinto Benaventės (Jacinto y Martinéz Benavente) „Gyvenimas išvirkščiai“ (Risėlė), Maironio istorinėse dramose „Vytautas Didysis – karalius“ (Sonka-

Sofija) ir „Kęstučio mirtis“ (Laimutė), F. Šilerio (F. Schiller) dramoje „Don Karlas“ (Princesė Eboli).

Gimusi dramai vaidino ir komedijose

Šiaulių teatras persikėlė į Klaipėdą. 1939 m., kai vokiečiai pradėjo šeiminkauti pajūryje, grįžo į Šiaulius be dekoracijų, rekvizito ir kostiumų. Tai atsitiko po gastrolių Žemaitijoje, kur važinėjo su spektakliu pagal vengrų dramaturgo L. Fodoro (László Fodor) pjesę „Bažnyčios pelė“. Vokiečiai Klaipėdoje į teatrą artistų nebeįsileido.

L. Rutkauskaitė Šiauliuose ir Klaipėdoje sukūrė apie 50 vaidmenų. Cirko jojinkė Konsuela L. Andrejevo (L. Andrejev) „Tas, kuriam antausius skaldo“, Laura H. Zudermano (H. Sudermann) „Drugeliuose“ (1931), Danguolė ir Gerda V. Mykolaičio-Putino „Valdovė“, kareivio Žano Reno žmona Magda A. F. Denerio (A. Ph. Denner) ir E. Kormono (E. Cormon) dramoje „Teismo klaida“ (1932), mokytoja Ana Matė L. Fodoro „Brandos atestate“ (1937), Matilda R. Blaumanio „Sūnuje palaidūne“ (1939), Ledi Milford F. Šilerio „Klastoje ir meilėje“ (1941), Dorotėja G. Hauptmano „Dorotėje Angerman“ (1942), Luiza Moriso Rostano (M. Rostand) „Žmogus, kurį užmušiau“ (1944).

Iš prigimties būdama dramų aktorė vaidino ir komedijose. Ypač mėgo būti scenoje su nuostabiu aktorium Juozu Rudzinskiu Moljero „Tartiufo“ (Elmira, Orgono žmona, 1933), stebino šaržuotos tarnaitės pasirodymu

¹ Pagal seną kalendorių, gimimo data, varijavusi nuo 1907-ųjų iki 1911-ųjų, patikslinta valstybiniam Istorijos archyve

ŠIAULIŲ SCENOS PIRMIEJI

Nuotraukos iš Lietuvos literatūros ir meno archyvo

Aktorė Liucija Rutkauskaitė (1929 m.)

■ Atkelta iš 10 p.

Antano Gustaičio satyroje „Slogučiai“ (1938), vaidino P. Vaičiūno socialinių komedijų veikėjas.

Darbe būdavo susikaupusi, nemėgo užkulisinių bendravimų, atlapumo. Santūri, mąšli moteris. Apie jos būdą yra pasakojusi trumpai Šiauliuose dirbusi aktorė Olga Mažeikytė-Zavadskienė, žymaus teatro fotografo Audriaus Zavadskio motina.

Rašytojas Stasys Santvaras Bostono Lietuvių enciklopedijoje L. Rutkauskaitę pavadino realistinės mokyklos aktore, „kupiną emocijos,

vidinio susitelkimo ir disciplinuo-
mo, neišsenkančio dvasinio polėkio. Jos sukurti vaidmenys buvo ryškūs išbaigtu charakterio apipavidalinimu, spalvingomis išgyvenimų gamomis, visada dvelkė aktorės vidine šiluma. Ir jos vaidybinė technika buvo giliai įsisavinta, kupina įtaigos ir meistriška“.

Nuo 1950-ųjų Amerikoje gyvenusiai Liucijai Rutkauskaitėi, tvirtai pasiaukojančiai moteriai, išeiti į sceną nebeteko, bet teatro ji niekada neužmiršo, kaip ir lietuvių kalbos. Mirė 1999 m. balandžio 24 d. Bostone, amžino poilsio atgulė šalia vyro Hartforde, Konektikuto valstijoje.

Debiutavo tėvo vaidmeniu

Ipolititas Tvirbutas gimė 1899 m. rugpjūčio 10 d. (pagal senąjį kalendorių) Rusijoje, Sankt Peterburgo priemiestyje Strelnoje. Ten vasarą gydytojo, tikrojo valstybės patarėjo, kilusio iš Lietuvos bajorų, šeima. Turėjo du brolius ir seserį. Tėvas, griežtesnis už meną mylinčią muzikalią mamą, no-

rėjo, kad Ipolititas būtų medikas. Lankios vaizduotės vaikas, lankęs teatro spektaklius, koncertus, 1917 m. baigęs gimnaziją, pasirinko teatrą. Buvusioje Imperatoriškoje Aleksandro teatro mokykloje mokėsi 6 semestrus.

Susiklosčius sunkioms aplinkybėms (1919 m. nuo ligonio šiltine apsikrėtė tėvas, mirė brolis Vladimiras, sesuo Valerija), 1922-aisiais su motina ir broliu Anatolijum atvažiavo į Lietuvą. Ūkininkavo šeimos dvare Surviluose netoli Ariogalos.

Būdamas Kaune, Laisvės alėjoje susitiko tos pačios teatro mokyklos auklėtinį Stasį Pilką, kuris paragino ateiti į Valstybės teatrą. Baiminosi dėl silpnos lietuvių kalbos, bet į teatrą buvo priimtas.

Buvo 1923-ieji. Debiutavo Hanelės tėvo vaidmeniu 1924 metais B. Dauguviečio režisuotoje G. Hauptmano dramoje „Hanelė“. Kalbą, Stasio Pilkos padedamas, tobulino kartu su Vladu Fedotu-Sipavičiumi, atvažiavusiu iš Maskvos. Bet to,

matyt, neužteko – 1926 m. jį atleido kartu su kitais septyniais aktoriais. Teatro direktoriaus Antano Sutkaus reforma užkludė ir artistę Oną Rymaitę. Nieko nelaukdamą ji subūrė privatų „Mūsų teatrą“ ir iki 1928 m. gastroliavo po Lietuvą su Valstybės teatro repertuaro pavyzdžiu sulipdytais spektakliais. 1927 m. I. Tvirbutas, pavazinėjęs su „Mūsų teatru“, padėjęs O. Rymaitėi režisuoti, neoficialiai grįžo į Valstybės teatrą. Oficialiai jį priėmė naujasis teatro direktorius rašytojas ir diplomatas Jurgis Savickis. Jis konsolidavo pairusią trupę, įvedė discipliną, artistams ir tarnautojams išrūpino pastovias algas. Artistė Teofilija Vaičiūnienė tą prisimindavo ilgus metus.

Bus daugiau

R. Blaumano drama „Sūnus palaidūnas“ Šiaulių dramos teatre. 1939 m. Iš dešinės: L. Rutkauskaitė (Matilda) ir E. Bindokaite (Elsa).

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

2011 m. „Mokslo Lietuvos“ projektą „Mokslui, visuomenei ir kultūrai“ remia Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas.

Rytų Prūsija be legendų

■ Atkelta iš 8 p.

Rašytojas iš Berlyno Klausas Jurgenas Liedtke skaitė fragmentus iš savo knygos „Prasmeget pasaulis“ („Versunkene Welt“) pagal savo giminės ir kitų rytprūsiečių pasakojimus apie motinos gimtąjį bažnytkaimį Žabynus (vokiškai Szabienen, lenkiškai Żabin), buvusį Darkiemo apskrityje, Mažosios Lietuvos pietuose). Minėjo lietuviškus kaimų pavadinimus: Ežerynai, Beiniūnai, Kiaušynė (?), Klevynė, Kermušynai, Vabalynė ir kitus, esančius Mažosios Lietuvos pasienyje su Mozūrija. Po karo Darkiemo apskritis pietinė dalis atiteko Lenkijai, diduma apskrities prijungta prie Kaliningrado srities. K. J. Liedtke's pranešimas labiausiai iš kitų pranešimų patiko Astridai Pėtraitytei.

Dr. Joanna Szydłowska iš Olsztyno pasakojo kaip 1945–1989 m. lenkų prozoje vaizduojamas Varmijos ir Mozūrijos apgyvendinimas po Antrojo pasaulinio karo gyventojais iš vidurio Lenkijos, Lvovo srities (atiteko Ukrainai), Vilnijos krašto. Nes vietiniai gyventojai evangelikai vokiečiai, mozūrai, varmiai („varmiakai“) buvo išvaryti iš savo tėviškių. Tarp kitų rašytojų apie tai

realistinį romaną parašė Eugeniuszas Paukszta (Paukšta). Apie vietinių trėmimus, lenkų iš kitų regionų atkėlimą į „atgautąsias Prūsijos žemes“, šių įvykių tragizmą dar mažai objektyviai parašyta. Berlynietės Janos Mechelhoff-Herezi pranešimo tema – „Ieškome pėdsakų – pamirštų nacionalsocializmo aukų Rytų Prūsijoje atminimui“. Karaliaučiuje (Kionigsberge) gyvenoma nemažai žydų, turėjo kelias sinagogas, kurios sovietmečiu Kaliningrade buvo nugriautos. Iš Karaliaučiaus žydai buvo varomi į Auschwitzo (lenkiškai Oświęcim) koncentracijos stovyklą. Išlikęs vienas kitas gyvas žydas šiandien atvyksta į jaunystės miestą Karaliaučių, kuris smarkiai pasikeitęs, sunku atpažinti, kaip ir nepagrįstai pakeistas miesto pavadinimas į tautų budelio J. Stalino bendražygio M. Kalinino vardą. Vokietijoje nacionalsocialistų (hitlerininkų sukarintų hitlerjugendo smogikų SA ir SS būriai) 1938 metų lapkričio 9–10, dvi paras, žudė žydus ir grobė jų turtą per vadinamąją Krištolinę naktį. Holokaustas vykdytas ir Karaliaučiaus krašte. Sovietmečiu sunaikintos žydų kapinės Karaliaučiaus miesto vakarinėje dalyje, Tilžėje, Vė-

Dr. A. Matulevičius šnekučiuojasi su Karlu-Heinzu Klingeriu

luvoje ir kitur. Priverstinio darbo stovykla veikė prie Šventapilės (vokiškai Heiligenbeil, dab. rusiškai Mamonovo; į pietus nuo Balgos. Aistmarių šiaurinėje pakrantėje). Toje vietoje 2009

m. pastatytas paminklas. Žydus šaudė prie Palvininkų (Palmnicken; Jantar-nyj, Sembos pietvakariuose) Baltijos pakrantėje, prūsų sembų žemėje Semboje. Mirties kelias pavadintas maršu

iš Karaliaučiaus. Atminčiai 2009 m. pastatytas kryžius. Palvininkuose yra didžiausias pasaulyje gintaro telkinys, nuo XIX a. veikia gintaro (prūsų aukso) kasykla. Koncentracijos stovykla buvo ir Lauknose (Lauknen; Gromovo; 24 km į šiaurės rytus nuo Labguvos, į rytus nuo Gilijos). Išliko griuvėsiai. Šių metų gegužę Bismarko kalvoje, kur buvo Reicho darbo stovykla, pastatytas paminklas keliems nužudytiems lietuviams. J. Mechelhoff-Herezi kalbėjo ir apie Rytų Prūsijos čigonus, besiverčiančiais daugiausia prekyba arkliais. Karaliaučiaus čigonai gyveno priemiesčiuose (pvz., Lomsėje). Jie taip pat buvo naikinami Auschwitzo (Oświęcimo) koncentracijos stovykloje, sterilizuojami, žymimi specialiais žymekliais. Jos, kaip ir kai kurių kitų pranešimai, buvo iliustruojami dokumentine medžiaga, filmų ištraukomis. Iš išlikusių gyvų Karaliaučiaus čigonų ekrane matome atsiminimus pasakojančią pražilusią Reinhard Florian (g. 1940 m.).

Bus daugiau

Mokslo Lietuva

Vyriausiasis redaktorius Gediminas Zemlickas
Stilistė Eglė Nešukaitytė
Dizainerė Jūratė Kemeklytė Bagdonienė

Patarėjai: Antanas Kulakauskas, Jonas Puodžius,
Alfonas Ramonas, Juras Ulbikas, Edmundas Kazimieras Zavadskas.
Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 01118 Vilnius
El. paštas: mokslolietuva@takas.lt, tel. (8 5) 212 1235.
Laikraštis internete: <http://mokslasplus.lt/mokslo-lietuva>
Redakcija gerbia savo autorių nuomonę ir mintis, net jei ne visada joms pritaria. Perspausdinant ar naudojant laikraščio „Mokslo Lietuva“ ir jo internetinio puslapio <http://mokslasplus.lt/mokslo-lietuva> paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslo Lietuvą“. Laikraštis platinamas tik prenumeratoriams ir redakcijoje.

ISSN 1392-7191
Leidžia
UAB „Mokslininkų laikraštis“
SL Nr. 169
Spausdino
UAB „Petro ofsetas“
Žalgirio g. 90, LT-09303, Vilnius
Tiražas 400 egz.